

SLIKAR IN POZLATAR FRANC LEDERWASCH (1712—1787)

Ob izteku Žirovske kotline proti Fužinam leži na levem bregu Poljanščice majhna vasica Ledinica z znano božjepotno cerkvijo sv. Ane. Cerkev se na škrbini nad vodo in poljem razgleduje po kotlini.

Prvikrat je cerkev dokumentirana šele v poznejšem pripisu iz dvajsetih let 16. stoletja v urbarju iz leta 1501. Takrat je že bila žirovska podružnica, posvečena sv. Ožboltu.¹ V drugi polovici 17. stoletja so staro stavbo skoraj v celoti podrli. Šele temeljite talne in zidne preiskave bi mogoče odkrile stare stavbne elemente. Sicer pa so stavbo popolnoma na novo baročno pozidali v takšni obliki, kot jo že poznamo iz delavnice loške cerkvene baročne arhitekture in opreme, ki smo jo obdelali v lanskim Loških razgledih.² Kdaj so cerkev posvetili sv. Ani, ni znano.

V tlorisu je stavba sestavljena iz pravokotne ladje, še nekako manieristično dolge, in enako širokega prezbiterija, ki ga od ladje loči le močan slavlolik. Prezbiterij je kvadratičen s porezanimi ogli. Obokan je s plitvo kupolo s sosvodnicami. V ladji sta bočno levo in desno po ena plitva kapela, ki bi utegnili biti podobno kot pri Sv. Volbenku že iz druge polovice 18. stoletja. Poleg obeh bočnih kapel, ki širita ladjo, zavira vzdolžni potek ladje rahlo nakazana pilastrska arhitektura, ki na banjastem stropu izzveni v svodne kape. Vertikalno rast notranjščine omejuje v celotnem prostoru masiven venčni zidec. Okenske odprtine so pravokotne, nad venčnim zidcem so polkrožne lunete. Sosvodnice so po robovih obrobline z značilno modelno ornamentiko, ki jo pozna predvsem nam že znana loška delavnica. Zunanjščina je baročno poživljena s pilastri. Levo ob prezbiteriju je prilepljena nadstropna zakristija z letnico 1758 na zunanjščini pod fabijonom nad zunanjimi vrati. Zvonik je ob vhodu v stavbo. Ura je delo Jurija Oblaka iz Lučin iz leta 1899. Stare zvonove je vzela prva svetovna vojna, sedanji mogočni železni so bili uliti pri Kranjski industrijski družbi v železarni na Jesenicah leta 1922.

Leta 1910 so nameravali prekriti zvonik in cerkev, popraviti line pri zvoniku in osušiti cerkvene stene. Konservator Franke je priporočal, naj pri zvonikovi strehi obdrže staro obliko in jo prekrijejo z bakreno pločevino. Steber v linah pri zvonovih naj popravijo v kamnoseški izvedbi in ne s cementom. Za cerkveno streho je odsvetoval eternit in priporočil opeko. Stene naj ne zamažejo z bitumnom in jih osuše z znižanjem terena okrog cerkve in z izvedbo strešnih odtokov in drenažo okrog cerkve. Popravijo naj tudi oporne zidove okrog cerkve.³

Na zvoniku so pri prekrivanju strehe leta 1913 odkrili letnico 1771, kar kaže, da je takrat dobil še sedaj ohranjeno baročno kapo. Streho so leta 1913 obnovili v stari obliki in jo pokrili s skrilom. Pred nekaj leti so streho spet obnovili z bakreno pločevino.

O obnovi stavbe v tem času govori tudi pisani vir; leta 1770 so založili 100 gld. deželne veljave ali 85 gld. nemške vrednosti za popravila pri cerkvi.⁴ Prav gotovo je cerkev dobila tedaj tri nove oltarje, če že ne kar vseh pet. Veliki oltar je posvečen sv. Ani. Levi stranski oltar ob slavaloku v ladji je posvečen sv. Ožboltu, prejšnjemu zavetniku ledinške podružnice. Njegov dvojček na desni strani je posvečen Jobu in Janezu Nepomuku. V bočnih kapelah je na levi oltar sv. Križa, na desni pa sv. Florijana.

Najbolj zanimivi so veliki oltar in oba stranska oltarja ob slavaloku. Emilijan Cevc je že ugotovil, da jih je izdelal Franc Lederwasch s sodelovanjem sina in hčere.⁵ Pozneje je dodal k Lederwaschovi družini še sodelovanje rezbarja Petra Janežiča.⁶ Sergej Vrišer je Lederwaschovo delo še bolj razčlenil. Po njegovi misli je bil Frančišek Lederwasch predvsem slikar. Po Steletovih terenskih zapiskih iz leta 1914 je Lederwaschu priznal delo dveh stranskih oltarjev iz leta 1773.⁷ V isti knjigi je pozneje pripisal oba stranska oltarja gorenjsko-posavskemu mojstru, ki je deloval med leti 1730—1770.⁸ Tudi veliki oltar je pozneje pripisal temu mojstru.

Še z enim mojstrom lahko gotovo poistovetimo našega slikarja. »Frančišek iz Stražišča« je leta 1758 naslikal slike za stranska oltarja v Naklem. Sliki nista ohranjeni.¹⁰

Na predeli velikega oltarja na Ledinici je za tabernakljem napis: »DIESSER ALTAR UND SAMBT DEN ZWEI SEITEN ALTAR SIND GEMACHT UND AUFGERICHTET WORDEN UNTER DEM WOHL. EHRWUERDIGEN GEISTLICHEN HERRN HERRN LUCAS RANTH PFAHRER ZU SAIRACH UND SIND VERGOLDT UND VERVERTIGT WORDEN DURCH DEN FRANZ LE-

Veliki oltar sv. Ane in levi stranski oltar sv. Ožbolta

DERWASCH MALER UND VERGOLDER ZU STRASCHISCH, SAMBT SEINER TOCHTER MIZA UND SOHN NIKOLAUS — DEM 14. SEPTEMBER 1774.«¹¹ Štefan Šubic je oltar leta 1864 renoviral, vendar oltarne arhitekture ni spreminjal. Zamenjal je le svetnike: Notburgo, Frančiška Ksaverija, Valentina in Emo. Osrednjo oltarno nišo s kompozicijo sv. Ane obdajata dva para stebrov, med katerimi sta figuri sv. Frančiška in sv. Valentina. V rokokojski atiki je vstali Kristus. Tabernakeljska partija na oltarni mizi posnema v malem celotno oltarno arhitekturo. Oltarna slika kaže Joahima z Ano in Marijo.

Ožboltov oltar je še bolj rokokojsko razgiban tako v arhitekturi, oltarni niši in okrasju. Podpisan je na predeli: VERVERTIGT FRANZ LEDERWASCH 1773. Desni Jobov oltar je dvojček levega. Slika kaže trpečega Joba.

Slikarsko delo na Ledinici sem, podobno kot nekateri starejši umetnostni zgodovinarji (Veider), pripisal loškemu slikarju Antonu Tušku.¹² Lederwaschov podpis slikarja in pozlatarja me je vse bolj prepričal, da je slikarska dela opravil naš mojster in ne Tušek. Ob ugodni svetlobi sem ob drugem obisku cerkve na Jobovi sliki odkril v sredini spodaj inicialki F L (Franc Lederwasch). Mogoče sta bili tako signirani tudi ostali dve oltarni sliki, vendar sta obe podnožji na sliki nejasni. Slika sv. Ožbolta je bila že verjetno nekoč ob spodnjem robu zaradi vlage popravljena in preslikana. Slika na velikem oltarju pa je v spodnjem delu že skoraj popolnoma uničena zaradi vlage.

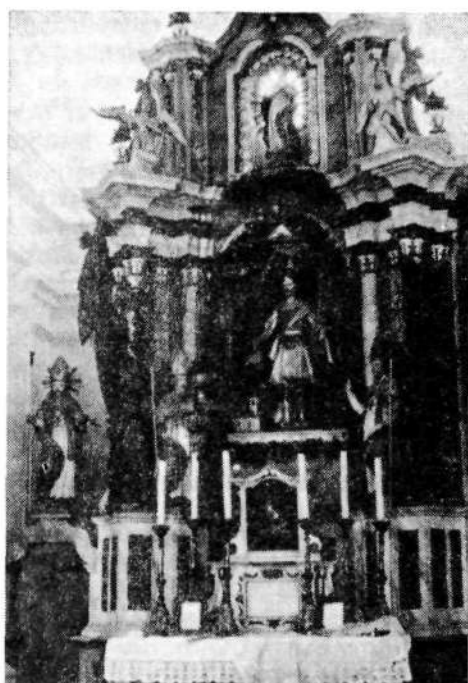
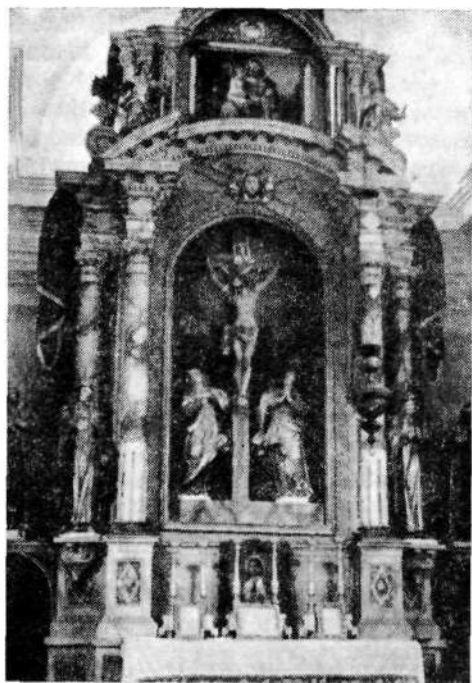
Sredi 19. stoletja so stavbo spet obnavljali. Sergej Vrišer je zapazil kvalitetnejšo prižnico »s tradicionalno kvadratno in pri vznožju nabreklo obliko balkona in kupolasto streho«.¹³ Poznobaročno tradicijo prenaša še v 19. stoletje in obdrži ob ornamentu tudi še kiparske figure evangelistov in slikana polja. Pod slikanimi polji je vsa popisana. Na polju, ki gleda proti ladji, je napis: Marmorirt von Anton Sirtz ... Bildhauer 1856. Beseda za Sircem je nečitljiva. Pod sliko na drugem polju je velik Sirčev podpis. Na tretjem polju, obrnjenem proti oltarju, je napis:

»To prižnico je prenovil Jos. Šubic l. 1914. Privito leto je bilo zelo mrzlo. Celo leto se ni popolnoma ogrelo. Istega leta je neki zaveržen Serb umoril dne 28. junija njegova visokost prestolonaslednika Ferdinanda in njegovo soprogo. — Dne 10. julija so slovesno pripeljali novi veliki zvon v župno cerkev v Žireh. — Amen. — Sodeloval je tudi Jakob Jeršič podobar in slikar iz Rovt.«

V šestdesetih letih 19. stoletja so nadaljevali z lepšanjem in obnovo stavbe. Kot smo že omenili, je Štefan Šubic restavriral veliki oltar. Izdelal naj bi bil tudi oba stranska oltarja v bočnih kapelah ob ladji. Na oltar sv. Križa je na predelo napisal: »Iz novega narejen od Štefana Šubic 1864.« Njegovi sta značilna oltarna arhitektura in slika sv. Jožefa z Otrokom v atiki. Pripišemo pa mu lahko tudi kipe Kozma in Damjana, Terezije in Jederti. Njegov je mogoče še Križani, medtem ko sta Marija in Janez Evangelist ob križu verjetno delo istega kiparja, ki je izdelal veliki oltar. Tudi Kristus v grobu v oltarni menzi kaže na delo mojstra velikega oltarja.

Desni stranski oltar sv. Florijana nosi letnico 1849. Po arhitekturi posnema veliki oltar. Koliko je na njem še skritih starejših elementov? Marija sedem žalosti na menzi je prav lahko še iz druge polovice 18. stoletja.

O Francu Lederwaschu in njegovi družini vemo zdaj le malo. Indeks k rojstnim knjigam od začetka 17. stoletja do konca 18. stoletja v župniji Šmartin, kamor spada Stražišče, pozna od srede 18. stoletja naprej le slikarjeve otroke. Oče Franc se je moral priseliti od drugod. Dne 19. aprila 1748 se je poročil z domačinko Barbaro Tonko.¹⁴ O ženi Barbari razberemo, da je med leti 1768

Levi oltar sv. Križa in desni oltar sv. Florijana v bočnih kapelah

in 1777 plačevala sedež v šmartinski cerkvi.¹⁵ Naselitev slikarja Lederwascha v Stražišču je do neke mere razumljiva. Cehovska zaprtost mu najbrž ni dopuščala meščanstva v Kranju, pa se je naselil na mestnem obrobju. V rojstnih knjigah so navedeni tile slikarjevi otroci:¹⁶ Anton Franc Ksaver, roj. 29. 11. 1748; Ana Marija, roj. 13. 4. 1750; Jožefa, roj. 2. 3. 1752; Franc Serafin, roj. 7. 9. 1754; Janez Nepomuk, roj. 9. 4. 1756; Nikolaj Tolentinski, roj. 11. 2. 1760; Anton Padovanski, roj. 15. 4. 1762; Nikolaj, roj. 29. 8. 1764; Anton, roj. 5. 1. 1767.

Prvorojenec Anton Franc je že 7. decembra 1748 umrl.¹⁷ Priimek Lederwasch je krstitelj različno pisal, kar kaže, da mu je bil tuj. Pisal je tudi Lederbosch, tudi Leder-Wasch, itd. Pri prvem otroku Antonu Francu Ksaverju so bili gosposki botri: D(ominus) Antonius Hubmerhoffen De Sibenagl. Tudi pozneje srečamo še večkrat gosposke, celo iste botre, pa tudi navadne stražiške Kose in Hafnerce. Včasih, posebno pri prvih vpisih, sta pri očetu Francu in materi Barbari naziva »gospod« in »gospa«. Tudi dvojna imena pri najstarejšem sinu in hčerki kažeta na odličnejšo družino. Imeni Miklavž in Franc se javljata dvakrat, Anton celo trikrat, verjetno zaradi smrti starejšega otroka s tem imenom. Mrliških datumov za otroke nisem iskal. Škofijski arhivar Franc Pokorn nam je zapustil v rokopisni zapuščini le zapis o sinu Frančišku, ki je bil leta 1780 posvečen v duhovnika in je umrl leta 1810, vendar ne v Stražišču.

Za naše razmišljanje sta zanimiva otroka Mica in Nikolaj, ki se omenjata na Ledinici, Mica je bila pri delu na Ledinici že zrela, 24-letna ženska, in jo je Emilijan Cevc prištel med prve omenjene slovenske umetnice.¹⁹ Sin Nikolaj je bil še mlad vajenec. Če je šlo za starejšega, je imel takrat 14 let, v drugem primeru pa celo samo 10 let.

Mojster Lederwasch je umrl zaradi vodenice 3. decembra 1787 v Stražišču h. št. 96 star 75 let.²⁰ Duhovnik je njegov smrtni vpis posebno lepo izpisal, lepše od drugih, kar kaže na pokojnikovo pomembnost. Hiša št. 96 je po poznejših statusih spadala med kajže. Že konec 18. stoletja se Lederwaschi izgubijo iz virov.

Domovina Lederwaschov je bila na Salzburškem. Bili so znana podobarska družina, ki je delovala od 17. do 19. stoletja.²¹ Anica Cevc navaja Janeza Vincenca Lederwascha, ki je bil rojen 1755/56 v Tamswegu na Salzburškem in je delal pri nas na Štajerskem kot freskant in oljni slikar — portretist.²² Viktor Steska je poznal slikarja Janeza plemenitega Lederwascha, ki je bil rojen 1756 v Oberwölzu na Gornjem Štajerskem. Pri nas je naslikal fresko Zadnje večerje za cerkev sv. Barbare v Halozah.²³ Prav zanimivo bi bilo nadrobneje preiskati rod našega Franca Lederwascha, ki verjetno prav tako izhaja iz Salzburškega.

Viri nikdar ne omenjajo Lederwaschovega porekla in poklica. Mislim, da veliki D(ominus) pred priimkom odtehta več kot navedba podobarskega poklica. V zapisu na Ledinici je mojster zapisan kot slikar in pozlatar. Pri delu sta mu pomagala otroka, prav gotovo pri pozlatarskem opravlilu, saj je slike lahko izdeloval doma. Kakšen je bil delež drugih umetnikov na Ledinici? Ali je pomagal gorenjsko-posavskemu mojstru ali rezbarju Petru Janežiču? Zdaj ostanejo ta vprašanja še odprta.

Opombe

1. P. Blaznik, *Urbarji Freisinške škofije*, Viri za zgodovino Slovencev 4, 1. razred SAZU 1963, str. 362. Isti, *Škofja Loka in Loško gospostvo (973—1803)*, Škofja Loka 1973, str. 104.
2. F. Štukl, Posnemanje loške cerkvene baročne arhitekture in opreme na Dolenjskem, *Loški razgledi (= LR)* 28 (1981), str. 172—177, *passim*.
3. MDZK (1910), str. 454, 507.
4. F. Kos, *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*, Ljubljana 1894, str. 696, 700.
5. E. Cevc, Umetnostni pomen škofjeloškega okoliša, *LR* 1 (1954), str. 74.
6. E. Cevc, *Slovenska umetnost*, Ljubljana 1966, str. 133.
7. S. Vrišer, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, Ljubljana 1976, str. 208.
8. S. Vrišer, o. d., str. 217.
9. S. Vrišer, Baročne prižnice v osrednji Sloveniji, *Zbornik za umetnostno zgodovino (= ZUZ)*, n. v. 16 (1980), str. 19.
10. V. Steska, *Slovenska umetnost I, Slikarstvo*, Prevalje 1927, str. 200. Isti, *Ljubitelj krščanske umetnosti*, Maribor 1914, str. 208.
11. F. Štukl, *Umetnostna topografija Poljanske doline*, diplomatska naloga 1966 (tipkopis), str. 60.
12. F. Štukl, Slikar Janez Anton Tušek (1725—1798), *LR* 20 (1973), str. 148, 149; J. Veider, Umetna obrt na škofjeloškem ozemlju, *Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj*, Škofja Loka 1936, str. 34.
13. S. Vrišer, *ZUZ* n. v. 16 (1980), str. 19.
14. Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NškaLj), župnija Šmartin pri Kranju, poročna knjiga 1737—1779.
15. NškaLj, popis cerkvenih sedežev 1739—1777.
16. NškaLj, rojstna knjiga 1747—1779.
17. NškaLj, mrliška knjiga 1736—1755.
18. NškaLj, F. Pokorn, *Pomembnejši šmartinski farani*, rokopis.
19. E. Cevc, *Slovenska umetnost*, str. 133.
20. NškaLj, mrliška knjiga 1780—1820.
21. Thieme-Becker, 22/534.
22. A. Cevc, *Stari tuji slikarji II* (katalog NG), Ljubljana 1964, str. 15, 29.
23. V. Steska, *Slovenska umetnost I, Slikarstvo*, Prevalje 1927, str. 200.

Zusammenfassung

DER MALER UND VERGOLDER FRANZ LEDERWASCH (1712—1787)

In der Wallfahrtsfilialkirche St. Anna in Ledinica, einem Beispiel der barocken Kirchenarchitektur des Gebiets von Škofja Loka aus der 2. Hälfte des 17. Jh., befinden sich nicht weniger als fünf Altäre. Beim großen und zwei Seitenaltären wirkte Franz Lederwasch in den Jahren 1773 und 1774 mit. Dieser Maler und Vergolder stammt vermutlich aus der angesehenen Salzburger Familie Lederwasch, die aus der Zeit zwischen dem 17. und 19. Jh. bekannt ist. Er ließ sich etwa um 1748 in Stražišče nieder, wo er sich mit der hier einheimischen Barbara Tonko vermählte. Von neun Kindern halfen ihm bei der Arbeit in Ledinica die Tochter Mica und der Sohn Nikolaj. Der Maler starb im Jahre 1787 in Stražišče im Alter von 75 Jahren.

Archivalisch bezeugt ist seine Malerei zweier Seitenaltäre in Naklo, doch sind beide Bilder vernichtet. In Ledinica hat sich der Meister auf der Predella des Oswaldaltares, hinter dem Tabernakel des großen Altars und mit Initialen auf dem Gemälde des Job unterschrieben. Auf dem großen Altar befindet sich eine umfangreiche Inschrift über seine Arbeit als Maler und Vergolder und über die von den Kindern geleistete Hilfe. Franz Lederwasch war vor allem Maler und Vergolder. Stilgemäß und im Ausdruck steht er stark unter dem Einfluß graphischer Vorlagen und erinnert somit in hohem Grade an Janez Anton Tušek aus Škofja Loka, dem bisher die Bilder der Altäre in Ledinica zugeschrieben wurden. Offen bleibt so die Frage nach den Autoren der Altararchitekturen, die möglicherweise als Arbeit des Peter Janežič oder des Meisters der Landschaften Gorenjska und Pesavje anzusehen sind.